

Sønn av en dobbeltagent

Per Friviks far deltok i det farligste og mest risikofylte som ble gjort i Norge under krigen. Han var politimann i det nazistiske Statspolitiet samtidig som han utførte oppdrag for Hjemmefronten.

TEKST

Tone Schou

Linda Wetlesen Schade

PUBLISERT 7.januar 2009

Per Frivik junior var ett år da krigen kom til Norge. Faren hans arbeidet i Oslo politi, og familien bodde sentralt i byen. Etter den tyske maktovertakelsen ble det sommeren 1941 opprettet en ny politisk spesialavdeling som ble slått sammen med utrykningspolitiet og kalt statspolitiet (Stapo) etter mønster fra tysk sikkerhetspoliti. Det var her Per Frivik senior arbeidet, etter hvert som dobbeltagent. På tross av de mange grufulle ting som foregikk i Stapos regi, valgte faren å fortsette i stillingen. Det ble organisert en intern motstandsgruppe som i starten blant annet sørget for å varsle personer som det var utstedt arrestordre på. Problemet var at folk ikke alltid tok de anonyme varslingene alvorlig. Etter hvert fikk motstandsgruppa etablert et ordnet samarbeid med Hjemmefronten, og etterretningsvirksomheten ble utvidet.

- Den kjente motstandsmannen Gunnar «Kjakan» Sønsteby har sagt at det far og andre i statspolitiet gjorde av illegalt arbeid under krigen, var av det farligste og mest risikofylte som ble gjort i Norge, forteller Frivik.

- Men far snakket lite om krigen eller om hva han gjorde mens han arbeidet i statspolitiet. Jeg har inntrykk av at han ønsket å legge denne tiden bak seg.

Anklaget for landssvik

Frivik har likevel kunnskap om farens situasjon som dobbeltagent blant annet gjennom Einar Bakkes bok *Før alt er glemt: om Per Frivik og «det farligste etterretningsarbeid i okkupert Norge»* (1999).

- Hjemmefrontledelsen ønsket at far skulle melde seg inn i NS. Som vilkår satte han at det ble dokumentert at det var Hjemmefronten som betalte medlemskapet. I likhet med andre som var medlem av NS, ble far stilt for retten under landssvikoppgjøret. Saken endte med påtaleunndlatelse. Men far fikk ingen oppreisning eller anerkjennelse fra norske myndigheter for å ha arbeidet med livet som innsats under okkupasjonen. Først helt mot slutten av livet, under femtiårsmarkeringen av krigsutbruddet i 1990, mottok han en deltakermedalje, en påskjønnelse som ble mange forunt. Derimot ble han et par år etter krigen tildelt The King's medal for Courage av de britiske myndighetene, som forsto å verdsette hans innsats. Mye av etterretningsrapportene gikk direkte til England.

- Hvordan var det for deg å vokse opp i et hjem med det presset som foreldrene dine levde under?

- Jeg hadde det som barn flest på den tiden - var ute og lekte fra tidlig om morgnen. Men mor sørget for at det var en passepike i nærheten på grunn av de utrygge tidene med flyalarmer og unormale forhold. Vi guttene syntes det var spennende med de tyske soldatene og kunne følge etter dem på trehjulssykler, men fant ikke alltid veien hjem.

- Jeg merket at det var mye våpen i huset. Det var gevær i skuffer og skap. En ladd pistol lå under bordplaten på spisebordet. Den kunne jeg hente frem i ubevoktede øyeblikk, men etter at foreldrene mine oppdaget det, ble den fjernet. Jeg husker det kom menn hjem til oss om kvelden etter at det var blitt mørkt. De kom for å hente opplysninger og bringe dem videre.

Per Frivik minnes sin far som en likevektig person og kan aldri huske å ha sett han sint. Fra tiden under krigen husker han godt at faren lagde en fin seilbåt til ham, og at de gikk turer sammen.

BALANSERT: Per Frivik sammen med sin far. På tross av at faren var dobbeltagent og levde under stort press, minnes junior ham som en likevektig person. Foto: Privat

Torturert og dødsdømt

Motstandsgruppen ble rullet opp to ganger. Første gang slapp faren unna, men ble arrestert mot slutten av krigen. Moren fikk ikke vite hvor han var eller hva som skjedd.

- Han gjennomgikk forskjellige former for tortur. En del av regimet var «bading», hvor fangene, påført hånd- og fotjern, ble holdt under vann til de nesten mistet bevisstheten. Valget sto mellom glohett og iskaldt vann, forteller Per. En medfange har fortalt at da gestaposjefen Fehmer kom for å bivåne, fikk far smøget hendene under bena til fremsiden av kroppen, vred seg løs, og trakk Fehmer delvis ned i vannet. For dette fikk han gjennomgå, med blant annet den følge at tennene ble stående i nokså originale

vinkler resten av livet. Siden han alt var dømt til døden ved skyting, syntes vel far at han hadde lite å tape. Frigjøringen kom imidlertid før dommen ble eksekvert.

Mor en til Per levde i stor frykt og uvisshet om hva som skjedde med mannen, men forholdt seg rasjonelt og rakk i tide å få alle våpen og hemmelige papirer i sikkerhet.

Sloss for broren

I 1944 fikk Per Frivik en bror. Etter hvert ble det tydelig at han hadde en medfødt hjerneskade og trengte ekstra omsorg. Det ble Pers oppgave å passe på så han ikke forsvant, og forsvare ham når han ble plaget av andre barn. Det førte til mange basketak.

- At broren min var psykisk utviklingshemmet, kom til å prege oppveksten min mye. Familien flyttet til Svolvær like etter krigen. Jeg ble ertet for dialekten min og broren min for å være «tullat». Broren min tok aldri igjen om han ble angrepet. Han var stor og kraftig, men fredsommelig og slo aldri tilbake. Det ergret meg kolossalt og førte meg inn i mange slåsskamper.

- Dine foreldre kom jo begge fra Nord-Norge. Fortell litt om bakgrunnen for flyttingen og hvordan du hadde det i Svolvær.

- Det ble vanskelig for foreldrene mine å bli boende i Oslo. Siden far hadde vært medlem av NS og ansatt i Statspolitiet, ble foreldrene mine sett skjevt på av folk som ikke kjente til fars arbeid som dobbeltagent. Presset ble for stort for mor. Hun var sterkt nedbrutt, gråt mye og orket ikke å bo i Oslo. Far var heller ikke oppsatt på å komme tilbake til politiet, og da han fikk muligheten til å arbeide i Shell i Svolvær, takket han ja. Så ble Sivilforsvaret opprettet, og far begynte som daglig leder av Lofoten og Vesterålen Sivilforsvarskrets. Denne stillingen passet godt for far, og der ble han til han gikk av med pensjon.

- Far kom seg fort etter påkjennningene. Han var en dyktig friidrettsmann og utmerket seg i stavhopp og spydkasting. I Svolvær var han trener for politiet. Jeg var stolt av far, og vi guttene pleide å overgå hverandre i fortelle om våre fedres bedrifter.

Lek blant kanoner

De første årene i Svolvær hadde familien Frivik hushjelp til avlastning for moren. Mange hus var brent ned som represalier etter Lofotraidet, og det var vanskelig med boliger, men gjennom trekantbytte med leiligheten i Oslo kunne familien flytte inn i en stor leilighet sentralt i byen. Som følge av krigsødeleggelsene kom også Pers mormor og morfar til Svolvær, og ble boende sammen med dem så lenge de levde.

- Mor ble sterkere etter hvert. Som husmor var hun rask og effektiv, og mormor var særlig flink til å sy klær og reparere. Jeg hørte aldri at hun beklaget seg over at hun hadde mye å gjøre. Foreldrene mine hadde familie og mange bekjente i landsdelen, og det var nok klokt av dem å flytte nordover. Mor var alltid redd for at noe skulle skje meg, så det manglet ikke på formaninger om å være forsiktig, men både mor og far støttet meg i det jeg gjorde, og hadde stor tillit til at jeg handlet fornuftig, sier Fivik.

Svolvær ble tungt befestet etter Lofotraidet (det første vellykkede raidet fra alliert side under krigen), og i de første etterkrigsårene var kanoner, kystartilleribatterier forbundet med underjordiske ganger, oppholdsrom og depoter lett tilgjengelige, noe som inspirerte til krigsleker blant Per og kameratene.

- Vi sveivet rundt på luftvernkanonene, dukket ned ved én kanonstilling og opp ved en annen. Det fløt av hjelmer og bajonetter. I leken hadde vi klare regler for hvor nær man måtte komme fienden før en var skutt eller kunne tas til fange. Det florerte med engelske og tyske uttrykk som «Hands up», «Be Sure», «Take it easy», «Hände hoch» og «Heraus». Vi padlet også utover sjøen i konvekse jerndecksler fra lyskasterne. Det var ikke mye fribord, og de hadde skruehull som vi tettet ved å slippe spiker nedi. Nesten et under at ingen satte livet til. Ellers lekte vi med pil og bue og armbrøst. Buene lagde vi av bambus og tynne stålstenger brukt i fiskeredskaper. Det var forbudt å sikte på hodet.

Det var også strenge regler for vanlig slåssing, forteller Per. Man skulle aldri slå i ansiktet eller sparke, og det var feigt å gå løs på en som var svakere.

- Far lærte meg boksing og noen jiu-jitsu-grep, slik at jeg kunne ta igjen. Jeg var høy for alderen, men en av de yngste i en klasse på 35 gutter.

Krigsheroisering

Per mener at han selv og kameratene var preget av krigsheroisering. Etter hvert var det den kalde krigen som tok oppmerksomheten, og Per har fulgt godt med på krigslitteratur og filmer om krig. Da han skulle velge utdanning, ble han påvirket av sin beste kamerat til å gå på Nansenskolen på Lillehammer.

- Jeg hadde tenkt å bli ingeniør som to av mine onkler, men på Nansenskolen ble jeg interessert i eksperimentalpsykologi gjennom Ragnar Rommetveits forelesninger. Jeg var allerede interessert i filosofi, og psykologien ga muligheter for å studere rammevilkårene for det typisk menneskelige. Om studievalget har noen sammenheng med oppveksten under krigen, vet jeg ikke, men jeg har jo interessert meg for å forstå bedre hvordan så mange kunne la seg rive med av en politisk figur som Hitler. I denne sammenhengen var det interessant og skremmende å være vitne til den ensporede dyrkingen av Mao, Kim Il Sung, og regimet i Albania i etterkant av 1968.

PER FRIVIK

Født 4.2.1939 i Oslo hvor han bodde under hele krigen. Flyttet deretter til Svolvær.

Utdannet cand. psychol. ved Universitetet i Oslo høsten 1962.

Spesialist i arbeids- og organisasjonspsykologi. Har jobbet med flysikkerhetsforskning.

Avdelingspsykolog med faglig ansvar for utvikling og bruk av tester i Forsvaret i åtte år.

Sjefpsykolog i Aetat og Nav siden 1974.

Teksten sto på trykk første gang i Tidsskrift for Norsk psykologforening, Vol 46, nummer 1, 2009, side 26-28

TEKST

Tone Schou

Linda Wetlesen Schade